

Myth of the West Academy of Motion Picture Arts and Sciences.

AVRUPALILAR KOZLARINI AMERİKA KITASI'NDA PAYLAŞTI

Bülent Arı*

KIYMETLİ MADEN KÜLÇELERİ SEVDASI (BULLIONISM)

1450'lerden itibaren vasat nüfus yapılarına, yine vasat üretim faaliyetlerine rağmen İspanya ve Portekiz ilerlemeye devam etmekteydi. Öncelikle bu iki ülke Atlantik'te, Kanarya adalarında ve Azore adalarında denizaşırı koloniler kurdular. Daha sonra Portekizliler doğuya, İspanyollar ise Karayibler'e yöneldiler. Öyle ki, koloniler Portekiz ve İspanyol krallarına kendi ülkelerinden daha büyük zenginlik sağlıyordu. XVI. yüzyıl boyunca her ikisi de Avrupa'nın en büyük güçleri olmayı başarmışlardı.

1571 İnebahtı mağlubiyetinin üzerinden çok geçmeden Türkler'in 1574'te Tunus fethinde gösterdiği askerî başarı Batı'da büyük korku uyandırmıştı. Osmanlı padişahı, imparatorluğunun sınırlarını bundan sonra İberik yarımadasına kadar taşımaya kararlı görünüyordu. Türk gücünün ilk işaretleri Fas'ta görünmeye başlayınca, Osmanlılar'ın Hind Okyanusu'ndaki eski rakibi olan Portekiz, saldırmak için yeni bir gerekçe bulmuş oldu. Çünkü, Fas'ta muhtemel bir Osmanlı nüfuzu, Portekiz'in Atlantik'teki deniz trafiğini tehlikeye atabilirdi. Bunun üzerine Kuzey Afri-

* Dr. Bülent Arı, Çankaya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bilimi Bölümü.

ka'da Osmanlı ilerlemesine set çekmek üzere Portekiz kralı Don Sebastian 1578'de bir sefer düzenledi. Fakat bu sefer, Portekiz açısından tam bir felâketle sonuçlandı. Vadiü's-Sebil (Alcazar)¹ Muharebesi'nde hem kral, hem de onun tahta çıkarmak istediği eski Fas Sultanı öldü. Bu mağlubiyet Portekiz üzerinde 1580'den 1640'a kadar sürecek olan İspanyol hâkimiyetinin de başlangıcı oldu.

Teorisyenler, Portekiz ve İspanya'nın bu siyasî ve askerî gücünün esrarını, kolonilerden akan altın ve gümüşe bağlarlar. İspanya kralı, savaşlarda kullanacağı silahların hepsini kendi imâl edemeyeceğinden, bunları, yine onlara karşı kullanmak üzere Hollandalılar'dan alıyorlardı. Hollandalılar'ın da İspanya'ya karşı direnmek için gerekli olan yiyecek ve diğer gereçler için altın ve gümüşe ihtiyaçları vardı. İspanya XVI. asır boyunca Hollanda'da, İtalya'da, Kuzey Afrika'da ve denizaşırı kolonilerde büyük askerî birlikler beslemek durumundaydı. İspanya kralı II. Philip 1580'lerin sonunda çok büyük bir donanma meydana getirerek bütün Kuzey Avrupa'yı tehdit etti. Meksika ve Potosi gümüşleri olmasaydı, İspanya kendi kaynaklarıyla böyle bir donanma inşa etmek için Norveç ve Baltık ülkelerinden keresteyi, İtalya'dan gemi yapım malzemesini satın alacak parayı asla bulamazdı.

Bütün bunlardan teorisyenlerin, devlet adamlarının ve hükümdarların çıkardığı sonuç, "bir hükümdar güçlü olmak istiyorsa, altın ve gümüş madenlerine sahip olmalıdır". Dönemin devlet anlayışında ve literatüründe, altın ile gümüşe sürekli vurgu vardır. Bu yüzden hükümdarlar kâşiflerinden ve kolonizatörlerinden yeni madenler bulmalarını beklerlerdi. Virginia, New England ve diğer bölgelerdeki İngiliz göçmenlere de madencilik üzerine yoğunlaşmaları söyleniyordu. XVI. yüzyılın sonunda ise İspanya-Portekiz krallığı düşüşe geçmeye başladı. 1588'de Manş denizinde fırtınada yok olan Armada ile birlikte İspanya kralının hayâlleri de suya düştü. İspanya'nın hâlâ kayda değer altın ve gümüş madenleri olmasına rağmen, bunların artık üstünlük için yetmediği ortaya çıkmıştı.²

AMERİKA'NIN KEŞFİ VE KOLONİZASYON

Cenova'da muhtemelen Venedikli bir ailenin çocuğu olarak doğan Kristof Kolomb, İspanyol hükümdarın desteğiyle, batıya giderek Hindistan'ın zenginliklerine ulaşmak istiyordu. 3 küçük gemiye amiral tayin edilen Kolomb, 3 Ağustos 1492'de meçhullerle dolu okyanusa yelken açtı. İki ay kadar sonra Antiller'in ucuna ulaştı. Ne o zaman, ne de sonraki seyâ-

¹ 4 Ağustos 1578.

² Robert Reynolds, *Europe Emerges*, Madison: Univ. of Wisconsin Press, 1961, s. 439.

hatlerinde (1493-96, 1498 ve 1502) ana kıtaya çıkabildi. O, aradığı adaların Çin'e yakın bir yerlerde olduğuna inanıyordu.

İspanya Hazine bakanına yazdığı ada hakkındaki ilk izlenimlerinde, halkın son derece ilkel, basit bir hayat sürdüklerini, demirden haberdar olmadıkları için silahlarının bulunmayışından söz ettikten sonra kolayca Hristiyan yapılabileceklerini ve iyi birer hizmetkâr olacaklarını umduğunu ifade eder. Karayibler'e uzanıp Küba'ya gittiğinde halkın davranışlarına iyice şaşırır. Halk onların Cennet'ten geldiğini zannettiklerinden, "koşun Cennet insanları geldi" diye birbirlerine seslenirler. Adadan bazı yerlileri zorla gemisine alır. Bunlara dillerini öğretebileceğini ve seyâhâtinde bölge hakkında bilgi almak için işlerine yarayacaklarını düşünür. O vakitler yerlilerin başlarına geleceklerden henüz haberleri yoktur. Mektubunda, majestelerine emrettiği kadar bu dinsiz yerlilerden esir edip gemilerle gönderebileceğini belirtir.³

Doğu'daki takımadalardan başlayan Amerika keşif ve kolonizasyonu anakaraya doğru ilerler. Balboa 1513'te İspanyollar'ı kıtaya indirdiği hâlde adaların ötesinde koloni kurmak 1504'te Karayibler'e gelen maceracı İspanyol Hernán Cortéz'e (1485-1547) kısmet olur. Cortéz, iki buçuk sene içinde Meksika'yı işgal edip Aztek İmparatorluğu'nu yerlebir eder (1519-1521). Peru'nun işgali ise tam bir trajedidir. Yine maceraperestlerden oluşan küçük bir İspanyol ordusu, muazzam İnka İmparatorluğu kuvvetlerini yok ederler (1533). Birkaç yılda Peru tamamen ele geçer. Bunda Francisco Pizarro ve sekreteri Francisco Xéres'in uyguladığı büyük vahşetin rolü unutulmamalıdır. Kuzey Amerika'daki ilk İngiliz yerleşimi ise 1484 ve 1485'de başlamıştır. Richard Grenville tarafından Roanoke adasına Walter Raleigh'in kolonisi getirildi. Gelgelelim, bu ilk teşebbüsler sonuç vermedi. Daimî yerleşimciler ancak 1606-1609 arasında Chesapeake Körfezi'nde tutunmayı başardılar.⁴ Christopher Newport idaresinde 1607'de 13 Mayıs 1607'de Hampton Roads'a gelen gemilerin taşıdığı göçmenler yalnızca erkeklerden oluşuyordu. Bunlar, müstahkem bir mevki, bir depo ve bir sıra kulübeyle Jamestown'ı kurdular. Virginia Kumpanyası'nın sekreteri olan William Strachey, 1609'da bu ülke hakkında ilk bilgileri vermektedir. Yavaş yavaş tütün başta olmak üzere ziraî faaliyetler başladı. Fakat nüfus çok yavaş artıyordu. 1619'da ancak 2000 kişiye ulaşmışlardı. 1619'da 90 genç kız taşıyan bir gemi geldi. Bunlar yılda 120 libre tütün vermeyi taahhüt eden göçmenlere eş olarak verile-

³ G. R. Elton, ed., *Renaissance and Reformation: 1300-1648*, London: Collier Macmillan, 1964, s. 246-250.

⁴ G. R. Elton, *ibid.*, s. 252-262.

cekti. Daha sonra aynı şekilde başka gemilerle de kızlar gelmeye başladı. Bunun Jamestown'daki nüfus artışına büyük katkısı olmuştu.⁵

Kolomb yeni dünyada bütün adalara, burunlara, nehirlere yeni isimler veriyordu. Bu gelenek kıtanın askerî ve kültürel işgalinin bir parçası olarak daha sonra da sürdürüldü. Fakat kıtanın doğusunda karşılaştığı ilk adaların Hindistan olduğunu zannettiğinden genel olarak "India" ve yerli- lere verilen "Indian" adı yerleşti. Bu yüzden Amerikan Kızılderilileri'nin adı hâlen "Indian" olarak geçer. Kolonilerle yapılacak ticaret için kumpanyalar kurulmaya başlandığında bu isim kullanılmaya devam edilir. İngilizler'in ilk olarak doğu Akdeniz ticareti için kurdukları Levant Kumpanyası'nı Hindistan kumpanyaları takip eder. Amerika'daki ticareti yürüten şirketlere "Batı Hindistan" (West India), Hindistan'daki ticareti yürüten şirketlere ise "Doğu Hindistan Kumpanyası" (East India) adları verilir.

İngilizler gibi İspanyollar da yeni dünyada kraliyet otoritesinin meşruiyetini sağlamak için yazılı vesika kullanıyorlardı. İngilizler için otorite "patente belgesi" ile kuruluyordu. İspanyollar için ise meşruiyet kaynağı, 1493'de İspanyol asıllı Papa VI. Alexander tarafından İspanya'ya verilen papalık beratı "Inter caetena"dır. Bu berat, yeni dünyanın yerlilerine İncil'i sunma hakkını özel olarak İspanya'ya tanıyarak, ibadet hakkını temin için İspanya'nın idarî hakkını garanti altına almıştı.⁶ Böylece Papa, Azore adalarının 100 mil ötesindeki toprakların İspanya'ya ait olduğunu onaylıyor, bu çizginin ötesinde Hindistan yönünde keşfedilmiş ve edilecek kara ve adaların da İspanya'ya ait olacağını bildiriyordu.⁷

İSPANYOL KRALI II. PHILIP'İN İHTİRASI VE AMERİKAN GÜMÜŞÜ

Mukaddes Roma-Cermen İmparatoru Şarlken'in 1555'te tahtını oğulları Ferdinand ve Philip arasında paylaşması, Avrupa'da dengelerin değişmesine yol açar. İmparator seçilen Ferdinand, Avusturya Habsburgları'nı temsil ederken, Philip'in payına İspanya Krallığı düşmüştü. Bugünkü Hollanda ve Belçika ile koloniler buna dahildi. Tabii her ikisi için de ortak düşman Osmanlı Devleti'ydi. O yıllarda Osmanlı ordusunun kara harekâtı Avusturya için karşı konulmaz bir güç oluşturuyordu. Fakat denizlerde İspanya 1571'de bir Haçlı donanması ile Osmanlı deniz gücünü

⁵ Allan Nevins ve Henry Steele Commager, *ABD Tarihi*, Çeviri: Halil İnalçık, Ankara: Doğu Batı Yay., 2005, s. 22.

⁶ Patricia Seed, "Taking Possession and Reading Texts: Establishing the Authority of Overseas Empires", *The William and Mary Quarterly*, c 49, No: 2 (April 1992), 139-209, s. 200.

⁷ Halil İnalçık, *Avrupa Tarihi Ders Notları*, Ankara, 2005, s. 122.

neredeysse tamamen imha etmişti. Aldığı bu güçle Hollanda'da kendi hâkimiyetine karşı başlayan dinî ve siyasî isyanı bastırmaya uğraşan II. Philip, bu uğurda büyük paralar harcıyordu. Temel amaç orada Katolikliği pekiştirmek iken, isyan gitgide siyasî ve hattâ milli bir mahiyet kazanmıştı.

Bu sırada İspanya'nın malî durumunun bozukluğu, Hollanda'da isyancılara, Akdeniz'deyse Türkler'e avantaj sağlıyordu. Venedik'in İnebahtı Muharebesi'nin üzerinden çok geçmeden Osmanlı ile barış yapması sonucu, Batı Akdeniz'i savunmanın tüm askerî ve malî yükü İspanya'nın omuzlarında idi. 1572-76 yılları arasında II. Philip'in harcamaları gelirinin iki katına ulaşıyordu.⁸ Malî durum o kadar kötüydü ki, 1571 yılında gelir ve gider 5.5 milyon duka iken 1572'de masraflar 2 katına çıkarak 10 milyon dukayı aşmıştı. Aynı dönemde II. Philip yılda 2.5 milyon duka olmak üzere 6 yıl içinde 15 milyon duka da faiz ödemişti.⁹ Malî buhranı aşmak için, 1575 yılında II. Philip yüksek faizlerle büyük miktarda borç almak istedi. Bütçe açığının büyüklüğünün farkına varan bankerler bu durumda ona borç vermeyi reddettiler. İspanya zaten 6-7 yıllık gelirine eşit olan 36 milyon duka borçlu durumdaydı. Çıkış yolu arayan Philip eski borçlarını tamamen reddedince zaten kötü olan kredibilitesi tamamen kayboldu. Bu Philip'in ikinci iflasıdır.¹⁰

İspanya'nın hem Hollanda, hem de Akdeniz harekâtlarında, malî durumunun zayıflığı oldukça önemli bir rol oynamıştır. Babası V. Charles'dan İspanya tahtını aldığı hemen ertesi yılı, 1557'de II. Philip ilk iflasını ilân etmişti. Fugger banker ailesinden alınan 4 milyon florin ödenemez durumdaydı.¹¹ İspanya'nın bütün malî sıkıntılarına rağmen II. Philip askerî faaliyetlerine devam etmişti. İnebahtı'dan sonra Hollanda'da 1573 ve 1574 harekâtının başarısız olması büyük ölçüde askerlerin paralarının ödenmemesi yüzündendi. Askerler para alamayınca cepheyi terk etmişlerdi. Philip zaten babasından iflas etmiş bir ekonomi devraldığından bütçe açıkları Amerikan gümüşü ile kapatılmaya çalışılıyordu. Bu yüzden, XVI. yüzyıl boyunca çeyrek milyon İspanyol, fakirlikten kaçarak yeni maceralar için Amerika'ya göç etmiştir.¹²

1570'lerin sonuna doğru, banker ve korsanların iştahını kabartan Amerikan gümüşü, Seville'ye muazzam miktarlarda akmaya başladı. Peru'da yeni gümüş madenlerinin keşfi ve saflaştırmada civanın kullanılması

⁸ Geoffrey Parker, "Spain, Her Enemies and the Revolt of the Netherlands "1559-1648", *Past and Present*, III, No: 48, (London: 1979) 72-95, s. 84.

⁹ G. Parker, *ibid.*, s. 90.

¹⁰ G. Parker, *ibid.*, s. 87.

¹¹ Victor von Klarwill, ed., *The Fugger Newsletters*, London, 1925 s. xxvi.

¹² Wilson, Charles. *The Transformation of Europe 1558-1648*, Berkeley: Univ. Of California Press, 1976, s. 130.

maya başlanması nihâyet sonuç vermişti. 1571-75 arasında Seville'ye 4 milyon duka gelmişken, bu miktar 1576-80 arasında 8 milyona ve 1581-85 arasında ise 9 milyon dukaya yükseldi. Bu da senede 2 milyon dukaya tekabül ediyordu.¹³ Artık İspanya'da, sandıklar dolusu Amerikan altın ve gümüşü taşıyan filolar beklenir olmuştur. 13 Eylül 1583'te gelen bir filo tam 15 milyon altın getirmişti. Yükün ağırlığından, Atlantik'i rahat geçmek için bir milyon altın Havana'da geri boşaltılmıştı.¹⁴ 1590'a gelindiğinde ise bu filolar artık İngiliz korsanların okyanustaki açık hedefidir. Pusuya yatıp gelen gemileri vuran korsanlar, ganimeti de Kraliçe Elizabeth'le paylaşmaktadır. 18 Aralık 1589'da Seville'ye ulaşan ve 8 milyon altın getiren filo, ancak mutad rotasını birkaç derece değiştirmesi sayesinde kurtulmuştur.¹⁵ İşte gemiler dolusu Amerikan gümüşünün Seville'ye akmaya başlamasından itibaren II. Philip daha cesaretli ve atak bir siyaset takip etmeye başlayacaktır. 1580'de Portekiz işgal ve ilhak edilecek, 1578-85 arasında ise kuzeyde olmasa da güney Hollanda'da hâkimiyet kurulacak, 1588'de Armada sefere çıkacak, 1589-99 arasında da Fransa'daki din savaşlarına müdahale edilecektir.¹⁶

Braudel'e göre, 1580'den sonra İspanya'ya muazzam miktarlarda akan kıymetli madenler, II. Philip'in bütün dikkatini Atlantik'e çevirmesine yol açmıştır. Bu dönemdeki savaşlar, artık dünyanın merkezi hâline gelen Atlantik'te kontrolü ele geçirmek için yapıyordu. Atlantik kimin olacaktı? Reformcuların mı, yoksa İspanya'nın mı? Kuzeylilerin mi, yoksa İberik halkının mı? Böylece İspanya bütün gücüyle, askerleriyle, gemileriyle, parasıyla batıya kaydı. Türkler de aynı dönemde yüzünü doğuya çevirerek Asya'yı kontrol etmeye çalışıyordu. İşte bu yüzden XVI. yüzyılın son yirmi yılında her iki süper güç de Akdeniz üzerinden mücadeleye son verdiler.¹⁷

Masrafları rahatça karşılanan İspanyol askerleri bundan sonra Hollanda'daki şehirleri birer birer isyancıların ellerinden almaya başlarlar. İsyancılara yardım etmekte olan İngiltere kraliçesine haddini bildirmek ve "Kuzeyin Türkleri" denilen İngilizleri bertaraf etmek için daha büyük bir harekâta girişir ve 1588'de sonu felâketle bitecek olan Armada'yı hazırlamaya başlar. Armada'nın batışından sonra İspanya'nın mali durumu yine bozulmaya başlayacaktır. Philip 1596'da, yabancı hükümdarla-

¹³ J. H. Elliott, *Europe Divided, 1559-1598*, NY: Harper & Row, 1968, s. 269.

¹⁴ *The Fugger Newsletters*, s. 74.

¹⁵ *The Fugger Newsletters*, s. 142-143.

¹⁶ James Davis, *Pursuit of Power*, London: Harper and Row Publishers, s. 106.

¹⁷ G. R. Elton, ed., *Renaissance and Reformation: 1300-1648*, London: Collier Macmillan, 1964, s. 233.

rın para bastıkları ve büyük kârlar elde ettikleri gerekçesiyle altın ve gümüşün İspanya'dan çıkışını yasaklar. Bu şartlarda tekrar borç almaktan başka çare yoktur. Bu sefer Portekizli tüccardan 4 milyon corona (crown) talep eder.¹⁸

1567-1609 arasında süren isyan sırasında Hollandalılar Amsterdamlı tüccardan aldığı borçla askerî harcamalarını karşılar ve iyiye giden ekonomi sayesinde borçlarını düzenli olarak öderken, II. Philip hâlâ Amerika'dan gelen altın ve gümüşle bütçe açığını kapatmaya çalışıyordu.¹⁹ Hollanda'daki savaşın bir çıkmaza girmesi İspanya'nın mali durumunu iyice sarsmıştı. 1607'de ise bir kere daha (bu kez III. Philip tarafından) iflas ilân edilir. Fuggerler bu sefer 3¼ milyon duka kaybetmişlerdi. Bir imparatorluk satın alacak kadar parası olan banker Fugger ailesi borç verdikleri yaklaşık 4 milyon dukayı hiçbir zaman alamadılar. Fuggerler'in parası olmasaydı ne V. Charles, ne II. Philip, ne de imparator I. Maximilian siyasetlerini yürütebilirdi.²⁰

MÜCADELENİN ATLANTİK'E KAYMASI VE ARMADA

İspanya'nın Hollanda ile mücadelesinde Elizabeth'in isyancılara askerî ve mali yardımında bulunması İngiltere ile olan ilişkileri de bozdu. Büyük bir donanma hazırlanacak, İngiltere işgal edilerek zaten Papa tarafından aforoz edilmiş olan Elizabeth tahttan indirilerek Katolik mezhebi adada ihya edilecekti. İngiltere'nin işgali gibi büyük bir proje için çok önceden hazırlıklara başlamak gerekiyordu. Önceleri 60.000 asker taşıyan 500 gemiden oluşan muazzam bir donanma tasarlanıyordu. Gerçekte bunun ancak yarısı hazırlanabilecektir. Gemiler İspanya ve Venedik'teki tersanelerde inşa edilecekti. Böylesine büyük bir donanmanın maliyeti 4 milyon duka olarak hesaplanmıştı. 1587 baharında harekete geçecek olan donanma için derhal lojistik hazırlıklara girildi.²¹ Lizbon, Seville, Biscay ve diğer İspanyol limanlarında kalyon ve gemiler inşa edilmeye başlandı. İtalya'dan da gemiler bekleniyordu.²² Büyük bir donanma oluşturmak üzere, dört bir taraftan İspanyol gemileri anavatanına çağrıldı. 1586 Haziran'ında,

¹⁸ *The Fugger Newsletters*, s. 204.

¹⁹ David Kaiser, *Politics and War*, Cambridge: Cambridge Univ. Press, 2000, s. 136.

²⁰ *The Fugger Newsletters*, s. xxvii.

²¹ J. H. Elliott, *Europe Divided*, s. 321; Armada'nın seferi hakkında harp meclisinin faaliyetleri ve II. Philip'in bürokratlarının görüşleri için bkz. I. A. A. Thompson, "The Armada and Administrative Reform: The Spanish Council of War in the Reign of Philip II", *The English Historical Review*, c. 82, No. 325 (October 1967), 698-725; De Lamar Jensen, "The Spanish Armada: The Worst Kept Secret in Europe," *Sixteenth Century Journal*, XIX, No. 4 (Winter 1988), 621-641., s. 629.

²² *Calendar of State Papers, Venice*, VIII, s. 254.

Cadiz'den hareket eden Seville kalyonları, Peru, Havana ve diğer Amerikan limanlarında bulunan İspanyol gemilerine hep birlikte Avrupa'ya hareket etme emrini götürmüştü.²³ Fakat bu sırada Seville'den gelen kötü haberler II. Philip'in moralini bozdu. İngiliz korsanı Kaptan Drake²⁴ New Cartagena'ya kadar ilerleyip sırayla her kasabadan para toplamakta, direnenleri ise yakıp yıkmakta ve ağır tazminatlar yüklemektedir.²⁵ Drake, Cape Verde adalarına hücum ettikten sonra, Yeni dünyanın en büyük ve en zengin şehri olan Cartagena'yı ele geçirip yakmıştı. İngiltere'ye döndüğünde 60.000 *pound* değerinde (£) ganimet getirir. Drake'in bu seferleri Avrupa'da büyük yankı uyandırır ve Drake, Protestan davasının kahramanı olarak görülmeğe başlar.²⁶

Cartagena'nın yakılıp yağmalanması ve İspanyol ticaretine indirilen ağır darbeler üzerine II. Philip İngiltere işgaline kesin olarak karar verir. Armada 1587 yazında denize açılacak şekilde hazırlıklar yürütülmeye başlanır. Bu sırada, Kaptan Drake'in Cadiz'e gönderilerek, onlar hareket etmeden önce İspanyol nakliye gemilerini yakması planlanır. 1587 Nisan'ında, Karayibler'deki yağma seferinden dönen Kaptan Drake, St. Vincent burnu harekâtından önce, 25'i kalyon olmak üzere yüze yakın gemiyle Cadiz limanına taarruz eder. Limandaki gemileri götürmeyeceğinden, Drake 22 İspanyol gemisini topa tutar. Bu gemiler Armada'nın donanmasını oluşturuyordu.²⁷ Bu sefer küçük fakat iyi idare edilen bir donanmanın az sayıda çıkartma birliğiyle ve iyi bir zamanlamayla, büyük bir kuvveti nasıl alt ettiğine örnek oluşturur.²⁸

²³ İspanya'daki Venedik balyosları Vincenzo Gradenigo ve Hieronimo Lippomano'nun 14 Haziran 1586 tarihli raporundan, *CSP, Venice*, VIII, s. 171; 1586'da Madrid'e tayin edilen Venedik balyosu Hieronimo Lippomano Armada hazırlıklarını en yakından takip etme avantajına sahipti. Raporları doğru ve kesindi. Fakat yine de Armada'nın tam hedefini bilemiyordu. 1587 yılında, İngiltere yanında İrlanda ile Hollanda ve Zelanda'ya yönelmesi ihtimallerini de raporlarında belirtiyordu.

²⁴ Sir Francis Drake (1540-1596), Kent, Chatham'da doğan Drake, ilk gemi kaptanlığını yaptığı 25 yaşından itibaren kendisini İspanya ile denizlerde mücadeleye adadı. 1577 yılında Plymouth'dan hareket eden Drake, dünyayı dolaşan ilk İngiliz kaptan oldu. Amerika'dan altın ve gümüş taşıyan İspanyol gemilerini ele geçirerek İngiltere'de efsane hâline geldi. Armada'nın hareketinden önce Cadiz'e yaptığı taarruz, İspanyol donanmasına büyük zarar verdi. Ertesi yıl İngiliz donanmasıyla birleşerek Armada'ya karşı gerilla taktikleri uyguladı ve Armada'nın fırtınada batmasına zemin hazırladı. 1595'de Amerika'ya son seferinde öldü ve Panama'da gömüldü. İspanya'da "el Draco" (the Dragon) lakabıyla anılır.

²⁵ *CSP, Venice*, VIII, s. 173.

²⁶ Jasper Ridley, *Elizabeth I.*, NY: Fromm, 1988, s. 270.

²⁷ *The Fugger Newsletters*, 30 Nisan Seville ve 5 Mayıs Madrid raporlarına istinaden Venedik'ten 22 Mayıs 1587 tarihli bülten, s. 105-106. Saldırının verdiği zararın büyüklüğünden, Venedik'te artık Armada'nın bir daha sefere çıkamayacağı düşünülüyordu.

²⁸ Julian Corbett, Ed., *Papers Relating to the Navy During the Spanish War 1585-1587*, Aldershot: Temple Smith, 1987, s. xliii.

Bu arada Peru'dan beklenen filo nihâyet gelir. Krala 1,5 milyon altın getiren gemiler bir o kadar da tüccara para getirirler. Okyanusta 30 kadar gemiye rastlarlar, fakat mucize kabilinden kurtulurlar. Büyük ihtimalle filoyu bekleyen İngiliz korsan gemileridir. Bu para son derece önemlidir, çünkü iki yıldır kral Hollanda'daki isyancılar ve Armada için 10 milyon altına yakın para harcamıştır.²⁹

İSPANYA'NIN KOLONİLERİYLE BİRLİKTE PORTEKİZ'İ İLHAKI

Philip'in düşmanlarının elindeki en kuvvetli koz, Portekiz Kralı III. Joao'nun kardeşi Luis'in gayri meşru çocuğu ve Portekiz tahtının varisi ve Crato başrahibi (prior) Don Antonio idi.³⁰ Portekiz kralı Sebastian'ın Alcazar Savaşı (Vadiü's-Sebil Muharebesi)nda ölümünden sonra yerine geçen kardinal Henry çok yaşlıydı ve 1580 Ocak ayı sonunda o da ölmüştü. Fırsatı kaçırmak istemeyen kardinal Granvelle hemen harekete geçmek gerektiğinin farkındaydı. İsrarları sonucu Kral II. Philip'i Alva dükünün sınırı geçerek Portekiz'e saldırmasına ikna etti. Haziran'da Portekiz içlerine doğru ilerlemeye başlayan İspanyol kuvvetleri dört ay içinde bütün ülkeyi ele geçirmişlerdi. Bu ilhak üzerine II. Philip bir milyon nüfusun yanı sıra Portekiz'in okyanus aşırı zengin kolonilerine de sahip oldu. Bu kolonilerle irtibatı sağlayan 100.000 tonluk okyanus filosu da İspanya hâkimiyetine geçti.³¹

Don Antonio, Don Sebastiyân ile 1578'de Fas'ta yukarıda anlatılan Alcazar Savaşı'na katılıp pek çok asil gibi esir düşmüştü. Fidyeye karşılığında serbest bırakıldıktan sonra boş olan Portekiz tahtında hak iddia etmeye başladı. Topladığı kuvvetler Portekiz'i işgal eden Alva düküne yenilince, bir İngiliz gemisiyle ülkeden kaçtı. Catherine de Medici, Kraliçe Elizabeth ve Sultan III. Murad Don Antonio'yu tekrar Portekiz tahtına çıkarmak için ona yardım ediyorlardı.

Azore adalarından biri olan Terceira adası Don Antonio'ya sadakatini ilân etmişti. Don Antonio'nun planına göre, Azore adalarının alınması için bu itaatten faydalanılabilirse, İngiliz ve Fransızlar gümüş filolarının geçtiği güzergâh üzerinde stratejik bir yer tutmuş olacaklar ve kendisini de Portekiz tahtına çıkarabileceklerdi. Elizabeth'in danışmanlarında bu

²⁹ *CSP, Venice*, VIII, Hieronimo Lippomano'nun Madrid'den, 1 Kasım 1588 tarihli raporu, s. 409.

³⁰ *CSP, Venice*, VIII, s. XX.

³¹ Toplam İspanyol-Portekiz filoları 250-300 bin tona ulaşmıştı. O zaman için Hollanda 232 bin, Almanya 110 bin, Fransa 80 bin, İngiltere ise 42 bin tonluk filolarına sahipti. J. H. Elliott, *Europe Divided*, s. 280.

plan müzakere edildi ve Kaptan Drake tarafından 1581 yılında Terceira adasına bir sefer düzenlenmesi kararlaştırıldı. Ada bir kere ele geçirildi mi, ardından Karayibler'e saldırılacaktı. Fakat nedense Elizabeth bu plan üzerinde çok istekli davranmadı ve planı erteledi. Bunun üzerine Don Antonio'nun projesi Alençon düküne, Hollandalılar'a ve Huguenotlar'a³² teklif edildi. Sonunda III. Henry'nin sarayında kabul gördü. Catherine de Medici, II. Philip'e karşı böyle bir seferi desteklemekte son derece istekliydi. 1582 baharında La Rochelle'de bir filo hazırlanarak yola çıkarıldı. Fakat durumun ciddiyetini idrak eden Philip güçlü bir donanma ile Santa Cruz'u gönderdi ve Fransız donanması yenildi. Bu muharebede Fransız amiral Filippo Strozzi öldü, Don Antonio ise kaçtı. Ertesi yıl yapılan sefer de bir sonuç vermedi. Don Antonio, bundan sonraki 12 yılını bir başkentten diğerine, sürgünde, Portekiz tahtına çıkma planlarıyla geçirdi.³³ Görülüyor ki İberik yarımadası için yapılan siyasî ve askerî mücadele Atlantik üzerinden yürütülmektedir. Çünkü altın ve gümüş nakliyesi ve kolonilerden gelen ticaret yollarının kesilmesi İspanya'ya büyük darbe vuracaktı.

İspanya'ya bu darbeyi XVII. yüzyılın başlarından itibaren Hollanda vurur. İsyân 1609'da imzalanan 12 Yıl Mütarekesi ile fiilen başarıya ulaşır. Hollanda müstakil bir devlet hâline geldiğinde, denizcilikteki ilerlemeleri İspanya'nın üstünlüğünü gölgede bırakacaktır. Hollanda'nın Brezilya'da, ve Orta Amerika'daki ticaret kolonileri ile Hindistan'da tekel olarak kurdukları "Hollanda Doğu Hindistan Kumpanyası"³⁴ Lizbon'a giden baharatı büyük ölçüde Amsterdam'a kaydırır. Bundan sonra 50 yıl kadar sürecek olan bir Hollanda hâkimiyeti dönemi başlar.

³² Fransız Protestanlara verilen ad.

³³ J. H. Elliott, *Europe Divided*, s. 276-283; James McDermott, *Martin Frobisher, Elizabethan Privateer*, New Haven: Yale University Press, 2001, s. 274-276.

³⁴ Dutch East India Company.

AMERİKA VE KİMLİK KRİZİ

DOĞU BATI

ÜÇ AYLIK DÜŞÜNCE DERGİSİ

ISSN: 1303 7242 Sayı: 32

Doğu Batı Yayınları
adına sahibi
ve

GENEL YAYIN YÖNETMENİ: Taşkın Takış
SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ: Savaş Köse
HALKLA İLİŞKİLER: Şermin Korkusuz
DIŞ İLİŞKİLER: Erhan Alpsuyu

KATKIDA BULUNANLAR

Özge Özkoç, Gamze Hoşgörür

YAYIN KURULU

Halil İnalçık, E. Fuat Keyman,
Mehmet Ali Kılıçbay, Etyen Mahçupyan,
Şerif Mardin, Süleyman Seyfi Ögün,
Doğan Özlem, Ali Yaşar Sarıbay

DANIŞMA KURULU

Tülin Bumin, Ufuk Coşkun,
Nezih Erdoğan, Cem Deveci, Ahmet İnam,
Hasan Bülent Kahraman,
Yusuf Kaplan, Kurtuluş Kayalı,
Nuray Mert, İlber Ortaylı, Ömer Naci Soykan,
İlhan Tekeli, Mirze Mehmet Zorbay

Doğu Batı, yılda dört sayı olmak üzere
Kasım, Şubat, Mayıs ve Ağustos aylarında yayımlanır.
Doğu Batı ve yazarın ismi kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz.
Dergiye gönderilen yazıların yayımlanıp yayımlanmaması
yayın kurulunun kararına bağlıdır.

Doğu Batı hakemli bir dergidir.

Reklam kabul edilmez.

Doğu Batı Yayınları
Selanik Cad. 2/8 Kızılay/ANKARA
Tel: 0 (312) 425 68 64 / 425 68 65
Fax: 0 (312) 384 34 37
e-mail: dogubatidergisi@hotmail.com
www.dogubati.com

Kapak Tasarım Uygulama: 3 TASARIM
www.3tasarim.com

Baskı: Cantekin Matbaacılık,

1. Baskı: 6000 adet (Mayıs 2005)

Önceki Sayılar ve Abonelik İçin:
Tel: 0 312 425 68 65

Ön Kapak Resmi: Edouard Boubat, *New York*, 1983
Arka Kapak Resmi: Georgia O'Keeffe, *Cow's Skull: Red, White and Blue*, 1931

İÇİNDEKİLER

- ESKİ DÜNYA**
MELDAN TANRISAL 11
Kolomb'dan Wovoka'ya Kızılderililer
- GÜLRİZ BÜKEN** 35
Yerli ve Yerli Olmayan Evrenlerde
Amerikan Kızılderilileri'nin
"Yaşaya Kalış"ı:
Sanat Yoluyla Kendi Kaderini
Belirleme, Tanınma ve Güçlenme
- BÜLENT ARI** 61
Avrupalılar Kozlarını Amerika
Kıtasında Paylaştı
- AMERİKA VE KİMLİK KRİZİ**
C. AKÇA ATAÇ & BAHAR GÜRSEL 73
Amerikan Apokaliptik'inin
Dünü Bugünü
- FERMÂ LEKESİZALIN** 89
Amerika'nın Kuruluş Mitleri:
Pastoral Cennet, Umutlar,
Yeni Başlangıçlar
- AYŞE LAHUR KIRTUNÇ** 97
Kim Bu Amerikalı, Bu Yeni Adam?
- OĞUZ ADANIR** 113
İki Amerika: Gerçek ve Sanal
- AMERİKAN TARZI SİYASET**
LAWRENCE B. GOODHEART 123
Joseph McCarthy'nin
Günümüz Amerikasına Kalmış Olan
Uğursuz Mirası
- Ali L. KARAOŞMANOĞLU** 141
Hiroşima'ya Giden Yol
- FÜSUN TÜRKMEN** 157
ABD'nin Dış Politikası:
Devamlılık ve Değişim
- SELÇUK ÇOLAKOĞLU** 181
Asya-Pasifik'te Amerika: ABD'nin
"Batı"ya Açılma Macerası
- YENİ DÜNYA'YA GÖÇ**
NAZIM İREM 199
Eritme Potasından Eriyen Pota'ya:
XXI. Yüzyılın Eşiğinde Amerika
- İŞİL ACEHAN** 221
Eski Dünya'dan Yeni Dünya'ya:
Anadolu'dan ABD'ye
İlk Müslüman Türk Göçü Üzerine
- EDEBİYAT**
NUR GÜRANİ ARSLAN 241
Bir Zamanlar Türk Edebiyatında
Amerika
- SANAT**
MATTHEW J. IANNUCCI 259
Post-Modern Anti-Kahraman
Taxi Driver'da Kapitalizm ve
Kahramanlık
- SUZAN BAKIR** 271
Stieglitz'in Fotoğraflarındaki
Yüce (!) Amerika
- ORHAN KANDEMİR** 281
Afrikalılar Cazı veya Blues'ı
İcat Etmek için Gelmediler
Yeni Dünya'ya